

مقالاتی در توسعه مفاهیم و تاریخ کتابخانه و کتابداری

○ احسان‌الله شکراللهی طالقانی

ایران، ۲. تاریخ کتاب و کتابخانه‌های ایرانی، ۳. اسناد کتاب و کتابخانه‌های ایرانی ۴. تاریخ کتابخانه‌های کشورهای در حال توسعه.

با یک نگاه کلی به عناوین فصول و با نگاهی جزئی‌تر به عناوین مقالات و محتوای آنها که در پی معرفی خواهند شد می‌توان این مجموعه را به دو بخش قابل تقسیم دانست:

۱. تاریخ کتاب و کتابخانه در اسلام و ایران
۲. تاریخ کتابخانه‌های سایر کشورهای در حال توسعه

در واقع، سه فصل نخست این مجموعه یک موضوع را دنبال می‌کنند و بر این اساس فصل‌بندی کتاب منطقی به نظر نمی‌رسد. به علاوه، عبارت توسعه مفاهیم، که در عنوان کتاب گنجانده شده است با محتوای آن همخوانی ندارد. مضافاً به این که عنوان پشت جلد با عنوان ثابت آن که در بالای صفحات زوج درج شده است یکسان نیست.

همچنین صفحه‌شمار فهرست مطالب از مقاله سوم به بعد دارای اشتباه است و عنوان یک مقاله: «یادداشت‌هایی در تلویزین فهرست کتابخانه‌ها و قرائتخانه‌های شیراز از این فهرست مطالب از قلم افتاده است.

مؤلف مقاله نخست (تاریخ کتابخانه‌های اسلامی از قرن هفتم تا چهاردهم میلادی) که با همکاری فرزانه فرزین ترجمه شده معلوم نیست و اطلاعات کتابشناسی آن ارائه نگردیده است.

در این مقاله پس از درآمد، مطالبی می‌خوانیم که عبارت است از: کتابخانه‌های مساجد، کتابخانه‌های خصوصی، کتابخانه‌های عمومی، کتابخانه‌های دانشگاهی، سه کتابخانه اسلامی (دارالحکمة بغداد، دارالعلم قاهره، کتابخانه قرطبه)، سازماندهی و مدیریت کتابخانه‌های اسلامی و بالاخره فرجام کتابخانه‌های اسلامی.

در تألیف این مقاله بیست صفحه‌ای از بیش از یکصد منبع استفاده شده است.

مقاله دوم با عنوان «کتابخانه‌های اسلامی» ترجمه اثری است از لسلی و دانلب که خود خلاصه

الکساندر استیپتویچ، ترجمه حمیدرضا آزیر و حمیدرضا شیخی را نام برد.

اما از آثاری که درخصوص کتاب، کتابخانه و کتابداری در اسلام و ایران تألیف شده است می‌توان کتاب تاریخ آموزش در اسلام تألیف دکتر احمد شبلی و ترجمه دکتر محمدحسین ساکنه نقش کتابخانه‌های مساجد در فرهنگ و تمدن اسلامی تألیف دکتر محمد مکی السباعی و ترجمه دکتر علی شکوری، کتاب و کتابخانه در اسلام تألیف محقق تازه گذشته مرحوم استاد کاظم مدیر شانه‌چی را نام برد.

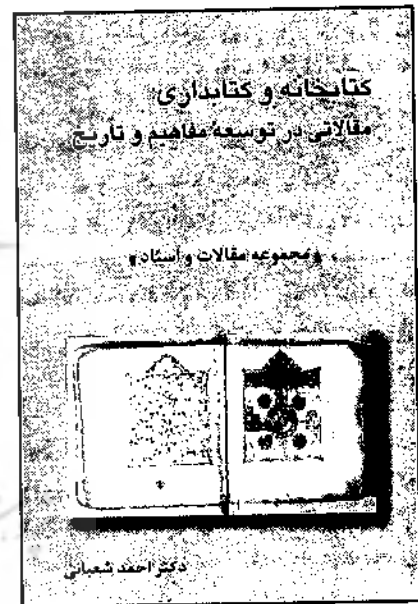
به علاوه مقالات پراکنده فراوانی نیز به موضوع تاریخچه کتاب، کتابخانه و کتابداری پرداخته‌اند که در این مقال مجال ذکر حتی گزیده‌ای از آنها نیست. اما شایسته است به صورت مجموعه مقالات موضوعی به انتشار آنها همت گماشت؛ همان‌گونه که چندی است انتشار مجموعه مقالات یک فرد، به صورت سنتی حسنه درآمده است و نمونه‌هایی چون مجموعه مقالات دکتر نوش آفرین انصاری، دکتر عباس حری، دکتر عبدالحسین آذرنگ و دکتر غلامرضا فدایی عراقی از مهمترین آنها به شمار می‌رود.

یکی از آخرین مجموعه مقالات پیرامون کتابخانه و کتابداری که اخیراً منتشر گردیده مجموعه‌ای است با عنوان کتابخانه و کتابداری: مقالاتی در توسعه مفاهیم و تاریخ تألیف دکتر احمد شعبانی که در نشر پرسش در آبادان به چاپ رسیده است.

مقالات این مجموعه همان‌گونه که از عنوان آن بر می‌آید به مقوله تاریخچه و پیشینه کتاب و کتابخانه پرداخته و به استناد پیشگفتار آن پیش از این در مجلات تخصصی و عمومی، نامواره‌ها و یادواره‌ها منتشر شده است. البته اشاره‌ای به محل نشر آنها نشده است.

هفده مقاله این مجموعه که چهار مورد از آنها ترجمه است در چهار موضوع کلی طبقه‌بندی شده است که عبارت است از ۱. کتابخانه‌ها در اسلام و

○ کتابخانه و کتابداری:
مقالاتی در توسعه مفاهیم و تاریخ
○ دکتر احمد شعبانی
○ نشر پرسش، آبادان، ۱۳۸۰

تاریخ ضمیمه، ثبت، بررسی و گزارش رویدادهای گذشته بر پایه پیوستگی زمان است؛ کاری که در هر زمینه با استفاده از اسناد و مدارک معتبر صورت می‌پذیرد و پرداختن به آن وظیفه محققان و دست‌اندرکاران هر حوزه فکری یا عملی و در توان هم ایشان است.

در خصوص کتابداری که شغلی باستانی است و تاریخ آن به روزگار آشور با نیپال (۶۶۸-۶۳۱ پیش از میلاد) باز می‌گردد آثار چندی تألیف و بخشی از آنها به زبان فارسی ترجمه گردیدیم است. از مهمترین این آثار ترجمه شده می‌توان تاریخ و فلسفه کتابداری تألیف موکهرجی، ترجمه دکتر اسدالله آزاد، تاریخ اصول کتابداری تألیف جیمز تامپسون، ترجمه دکتر محمود حقیقی، تاریخ کتاب اثر موند دال، ترجمه محمود خاکساری و کتاب در پویه تاریخ تألیف

مقاله‌ای است از جیمز و ستفال تامپسون با عنوان «کتابخانه‌های قرون وسطی». در ترجمه این مقاله که با همکاری آقای عباس ابراهیمی به فارسی برگردانده شده است، به نظر می‌رسد که اشتباهی رخ داده و دوجا ابن العبری (گریگوریوس بن هارون مورخ و طبیب نصرانی قرن هفتم که کنیه‌اش ابوالفرج لقبش جمال‌الدین، و شهرتش به دلیل یهودی و عبری بودن پدرش ابن العبری است) به تاسی از متن لاتین به ابن العبر (Ibnal-Abar) برگردانده شده است.

عنوان مقاله سوم که یکی از ارزشمندترین مقالات این مجموعه است عبارت است از «مقایسه رشد کتابخانه‌های عمومی ایران با غرب در فرآیند تبلور کارکردی اجتماعی و سازمان».

در این تحقیق ضمن اشاره به روش و پیشینه تحقیق، مؤلف دیدگاه‌های نهادی کتابخانه را بررسی می‌کند. سپس به بررسی رشد کتابخانه‌های بریتانیا و امریکا و در مرحله بعد ایران می‌پردازد.

آخرین بخش این تحقیق استنتاجی است که ما را به فراگیری درس‌هایی از تاریخ رشد کتابخانه‌های غرب فرا می‌خواند. برخی جملات این مقاله برای نگارنده مفهومی نبود. برای نمونه در صفحه ۵۷: «چنانچه شایق باشیم که عملی بیندیشیم، باید به این زمینه پاسخ داده شود که آیا، رشد کتابخانه‌ها به‌ویژه کتابخانه‌های عمومی در ایران مانند کشورهای صنعتی فرآیند و روند عادی خود را طی کند تا به زمینه‌های سازمانی مستحکم به عنوان ابزارهای کارکرد نهادی تبدیل شود؟»

«تاریخ کتابخانه مجلس شورای اسلامی» از لایه‌لای یادداشتهای اسناد و خطابه‌های ارباب کیخسرو شاهرخ، عنوان مقاله چهارم است که در آن به شرح احوال و خدمات ارباب کیخسرو شاهرخ طی یازده دوره نمایندگی اقلیت زرتشتی در مجلس شورا و بیش از سی سال ریاست اداره مباشرت مجلس در خصوص بنیانگذاری و توسعه کتابخانه مجلس پرداخته است.

سند اصلی این مقاله یادداشتی از ارباب

کیخسرو شاهرخ است که تحت عنوان «دیباجه» در آغاز فهرست کتب فرانسه کتابخانه مجلس شورای ملی ایران آمده است و پانزدهمین مقاله همین مجموعه آمده و «گوشه‌ای از تاریخ کتابخانه مجلس» نامیده شده است. در تحلیل این سند و سایر اطلاعات به دست آمده از ارباب کیخسرو توجه وی به ضرورت تأسیس کتابخانه برای پشتیبانی اطلاعاتی نمایندگان مردم و نیز مساعی تنی چند از نمایندگان دوره‌های اولیه در این راستا منعکس شده است.

همچنین توجه ارباب کیخسرو به ایجاد مهم اداره یک کتابخانه (فراهم‌آوری منابع، سازماندهی تجهیز کتابخانه، خدمات امانت و رشد و توسعه کتابخانه) در آن نمایان است.

تنها یک انتقاد ظریف اما مهم به مقدمه مقاله حاضر وارد است و آن این که در یک جا (صفحه ۶۷) دوره‌های نمایندگی ارباب کیخسرو نه دوره و در جای دیگر (صفحه ۶۸) یازده دوره ذکر شده که از این دو اظهارنظر، مورد اخیر صحیح است.

مقاله پنجم «خابار کتاب و کتابخانه در اوراق روزنامه‌ارشاد» در فاصله سال‌های ۱۳۳۱-۱۳۳۶ است. این روزنامه که توسط مرتضی قلیخان مؤید الممالک منتشر می‌شد. منعکس‌کننده گرایش این روزنامه نگار به آزادیخواهی، ترقی و قانون‌گرایی است.

در صفحات مختلف روزنامه ارشاد از کتاب، کتابخانه، حق التالیف و سانسور اخباری وجود دارد که مؤلف محترم پس از ارائه زندگینامه مرتضی قلیخان، این مطالب را عیناً ارائه کرده است. در پایان نتیجه می‌گیرد: «رجال روزنامه نگار آن دوره برای درج مسائل فرهنگی اهمیت زیادی قائل بودند» یکی از اخبار مزبور را با هم می‌خوانیم:

«اعلان [کتاب خط نو]: کتاب خط نو در اصلاح الفبای اسلامی، نگارش و پیشنهاد میرزا

علیمحمدخان اویسی مأمور مالیه سفارت کبری دولت علیه ایران در اسلامبول فارغ التحصیل مدرسه مبارکه علوم سیاسی و اداری، که حاکی است از اصلاح خط ایرانی و زیاده جالب توجه و نظر است، در مرکز توزیع کل جراید واقعه در خیابان ناصریه به فروش می‌رسد.»

در مقاله ششم مؤلف «کتاب‌فروشان و مجموعه‌داران خصوصی شیراز بین سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۰ ه. ق. را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است و این‌گونه نتیجه‌گیری کرده که تنوع موضوعی مجموعه‌های با ارزش کتاب متعلق به رجال و ادبای شیراز بیش از مجموعه‌های متعلق به علما و مجتهدان این دیار بوده است، و بسیاری از این مجموعه‌ها که نماینده رشد فکری زمان خود بوده‌اند در نتیجه حوادث گوناگون از میان رفته است.

در مقاله هفتم سه مورد از «کتابخانه‌ها و قرائتخانه‌های شیراز بین سالهای ۱۳۲۴ تا ۱۳۴۴ هجری قمری» معرفی شده‌اند که عبارتند از: کتابخانه و قرائتخانه معارف (فعال در ۱۲۹۷)، قرائتخانه کافه جنوب (تأسیس ۱۲۹۹) و کتابخانه عمومی و قرائتخانه مجانی آدمیت (تأسیس ۱۳۰۱). این موارد از طریق اعلان روزنامه‌های استخر (سال اول شماره ۵۰، سنه ۱۲۹۷)، فارس (سال پنجم شماره ۱، سنه ۱۲۹۹ ه. ق.) و جام جم (شماره ۲۹/۲۸، سنه ۱۳۰۳) به دست آمده است.

مقاله هشتم که از فهرست مطالب جا افتاده «یادداشت‌هایی در تدوین فهرست کتابخانه‌ها و قرائتخانه‌های شیراز بین سالهای ۱۳۲۴ تا ۱۳۴۴ است که طی آن هفت کتابخانه و قرائتخانه به شرح ذیل معرفی شده‌اند که عبارتند از:

۱. کتابخانه آستانه شاهچراغ، ۲. قرائتخانه و کتابخانه ملی شیراز، ۳. کتابخانه و قرائتخانه شجاع‌السلطات، ۴. کتابخانه و قرائتخانه معارف، ۵. قرائتخانه کافه جنوب، ۶. کتابخانه معارف، ۷. کتابخانه عمومی و قرائتخانه مجانی آدمیت.

عنوان مقاله نهم «منابع و مأخذ کتابخانه‌های شخصی و کتابفروشان در اصفهان (قرن دوازدهم و

اوایل قرن سیزدهم هجری قمری) است.

در مقدمه مقاله به صعوبت دستیابی به مأخذ و مراجع مستقیم تاریخی اشاره شده و این توضیح آمده که یادداشت‌های موجود از بررسی کتابهای دانشمند معروف اصفهان، شیخ مصلاح‌الدین مهدوی به دست آمده است. آن گاه پنج کتابخانه شخصی (حاج میرزا محمدباقر تویسرکانی، شیخ ابوطالب زاهدی، حاج محمد ابراهیم قزوینی اصفهانی، حاج سیدمحمدعلی مبارکه‌ای و حاج آقا محمد مقدس)، دو ناشر و کتابفروشی (حاج سیدسعید طباطبایی نائینی، حاج شیخ محمدحسین مولوی) و یک کتابت‌ساز و کاتب (حاج میرسید محمد) در قرن نوزدهم و اوایل قرن سیزدهم معرفی شده‌اند.

در مقاله دهم «فهرست برخی از کتابفروشی‌های تهران (از سال ۱۳۱۷ تا ۱۳۲۵ هـ. ق) ارائه گردیده است. که تعداد آنها به دوازده می‌رسد. این فهرست از مطالب تنقید و تقریظ روزنامه تربیت از آثار میرزا محمدحسین فروغی (ذکاءالملک) استخراج شده است.

مؤلف در مقدمه این مقاله به اهمیت خیابان ناصریه در زمان مزبور اشاره کرده است.

مقاله یازدهم معرفی هلو سند در تاریخ کتابداری ایران است که دو وقفنامه برگرفته از مجموعه اسناد وقف آستان قدس رضوی که به شماره ۲۹۸۷ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود. در سند نخست به تاریخ ۱۱۰۷ هجری قمری واقف بیست و هفت کتاب را به مدارس مشهد وقف کرده است و مقرر می‌دارد که هرکس از طلبه مدارس محتاج به مطالعه و مباحثه آن کتابها باشد به مدت معینی کتاب به وی امانت داده شود.

در سند بعدی عبدالمجیدخان بخشی از املاک خویش در باغات فیض‌آباد و ریوند را به کتابخانه آستانه علی بن موسی الرضا(ع) وقف کرده که هزینه آن صرف خراج صحافی کتاب و اسباب خط کتابخانه شود و یک دهم آن به کتابدار کتابخانه مبارکه تعلق گیرد.

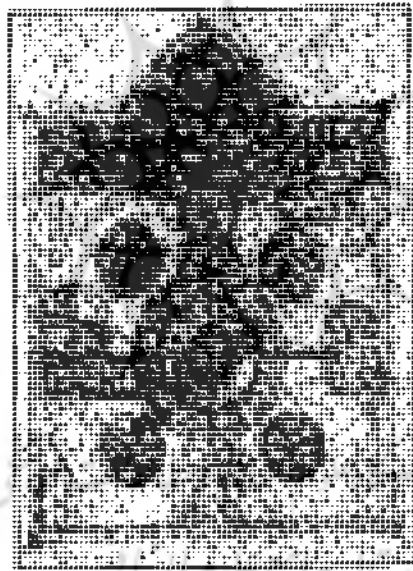
مقاله دوازدهم «صورت وقف‌نامه‌های کتابخانه ملی فارس» است که به ترتیب تاریخی تنظیم شده و عبارت است از معرفی وقف نامه‌های: محمدبن عثمان بن دلو، احمد شریف بن جبرئیل انصاری، ابوالفضل بن غیاث‌الدین منظور حسینی حسینی انجوی، آقابابا خان، شیخ محمد مشهور به بزار، حاج میرزا عبدالحسین ذوالریاستین، حاجی مهدی اسفندیاری معروف به نصیرالسلطنه.

مقاله سیزدهم «شیرگهای پریشان دفتر کتابداری ایران در دوره مظفری (۱۳۱۲-۱۳۲۴ هـ. ق)» صورت شنس سند است که مؤلف قبل از درج آنها توضیحی درباره هر یک داده است. این اسناد عبارتند از: ۱. اخبار کتابخانه سلطنتی (۱۳۱۳ هـ. ق).

۲. کتابهای خطی کتابخانه سلطنتی، ۳. ایجاد کتابخانه ملتی (۱۳۱۶ هـ. ق)، ۴. سواد دستخط همایون به نیرالملک وزیر علوم (۱۳۱۶ هـ. ق)، ۵. قرآنتخانه مظفری (۱۳۲۳-۱۳۲۱ هـ. ق)، ۶. هدیه کتاب (۱۳۲۳ هـ. ق).

آخرین سند را با این توضیح می‌خوانیم که اعلان علاءالملک وزیر علوم می‌تواند یکی از نخستین اقدامات برای واسپاری کتاب به کتابخانه‌های ایران باشد و عنوان هدیه کتاب برای آن مناسب به نظر نمی‌رسد. «علاءالملک وزیر علوم در ماه ذی‌القدره اعلام کرده که در مدرسه دارالفنون ایجاد کتابخانه می‌شود و بعد از این هرکس کتاب به طبع می‌رساند یک جلد مجانی به آن کتابخانه تقدیم دارد.»

مقاله چهاردهم «گوشه‌ای از تاریخ کتابخانه مجلس شورای اسلامی» که پیشتر در معرفی مقاله چهارم بدان اشاره شد معرفی یادداشتی است بسیار مهم از ارباب کیخسرو شاهرخ، نماینده زرتشتیان در مجلس شورای ملی و رئیس اداره مباشرت درباره

تاریخ تکوین کتابخانه مجلس و چگونگی آن. متأسفانه با وجود اهمیت بسیار زیاد این سند مصحح محترم در بازنویسی آن بیش از بیست مورد دچار اشتباه شده‌اند که البته ممکن است بخشی از این موارد اشتباه ناشی از حروفچینی باشد. اما از آنجا که یکبار هم تنها گزیده این سند به همت استاد عبدالحسین حائری در تاریخچه کتابخانه مجلس منتشر شده است، ضمن بهره‌جویی از طبع گزیده جناب ایشان در بازخوانی موارد به شکل و استفاده از اصل سند تمامی آن، به دلیل اهمیت مجدداً درج می‌شود.

دیباچه

از آغاز افتتاح مجلس شورای ملی دوره دوم تقنینیه که حقیر یکی از نمایندگان بودم و در تمام آن دوره از طرف مجلس برای اداره امور اداره

مباشرت مجلس انتخاب شده بودم، چنانکه در بودجه‌های پیشنهادی به مجلس متذکر می‌شدم همواره آرزوی تأسیس و ترتیب کتابخانه‌ای به وضع صحیح داشتم. لکن متأسفانه از کثرت کارهای اداری و ادای تکالیف نمایندگی و علت قلت مالیه مملکت، فراغت و سعادت موفق شدن به این مقصود حاصل ننمودم. (افتتاح مجلس دوره دوم تقنینیه در غره ذیقعدہ تخاقوی نیل ۱۳۲۷ و انفصال آن در دوم محرم تنگوزنیل ۱۳۳۰ واقع شده بود). بعد از انفصال مجلس هم که به امر دولت مسئولیت کلیه امور اداری مجلس به عهده حقیر باقی ماند تا چندی محض اصلاح و تصفیه نوشتجات متراکم و ترتیب و تدوین قوانین مصوبه فرصت نکرده، در هفتم ربیع‌الاول ۱۳۳۰ به طرف اروپا و چین و ژاپن رهسپار شدم. پس از مراجعت باز به قصد ترتیب کتابخانه بودم.

خوشبختانه چون فرهمند فرزانه‌شت آقایی حاج سیدنصرالله التوقی که در دو دوره گذشته مجلس شورای ملی از طرف اهالی تهران سمت نمایندگی داشته یکی از فرزندان دانای بینای آزموده و ازادبخواه این مملکت می‌باشند از قصد حقیر آگاه بودند و شنیدند که عده کثیری از کتب مرحوم میرزای جلوه را که غالباً خطی است می‌فروشند، لهذا حقیر را مطلع فرمودند و توسط خود معزی الیه موازی دویت و دو (۲۰۲) جلد کتب فارسی و عربی که یکصد و سی و پنج (۱۳۵) جلد خطی و شصت و هفت (۶۷) جلد چاپی بود به بهائی مناسب خریداری کردم.

در ثانی چون کتبی از آقای احتشام السلطنه به آقای مخبرالسلطنه سپرده شده بود تا هر وقت کتابخانه‌ای در طهران تأسیس شود اتفاق کنند بنابر آن به معیت آقای حاج سیدنصرالله معظم‌الیه خدمت آقای مخبرالسلطنه رسیده تقاضای آن کتب کردیم و موازی یکهزار و نود و یک (۱۰۹۱) جلد نیز از آن کتب واصل شد. به این ترتیب مقدمه‌ای برای کتابخانه فراهم آمد و در صدد ترتیب محفظه و تشکیل و تنظیم مقدمات کتابخانه برآمدیم. هرچند محض انفصال مجلس و امتداد مدت اعلان انتخابات و عدم تعیین تکالیف و سایر موانع به ساختمان مخصوصی برای کتابخانه موفق نشدم، ولیک چون ابتداء هر امری به اختصار شروع شده، حقیر نیز مایوس نگردیده و یا آنکه نمونه‌ای از وضع و ترکیب و ترتیب کتابخانه در این مملکت در دست نبود، مهذباً به قدر امکان کوشیدیم و زحماتی را متحمل شدم تا به این درجه که مشاهده می‌شود موفق گردیدیم (از فرزندگان پاک‌نهاد شت آقای ذکاءالملک و آقای شیخ ابراهیم زنجانی و آقای میرزا سیدحسن‌خان پورفرزانه، آقای حاجی میرزا رضاخان نیز سیاس دارم که در این راه به اندازه لزوم به بنده مساعدت فرمودند). کتبی که تاکنون موجود شده و

درصد ترتیب و تدوین فهرست آنها برآمد و هر زبانی را به خط آن زبان نوشته، موازی یک‌هزار و سیصد و شصت و پنج (۱۳۶۵) جلد می‌باشد. بدین قرار: ۱. کتب پارسی ۱۸۳ جلد ۲. عربی ۱۸۵ جلد ۳. ترکی نه جلد ۴. فرانسه ۸۵۵ جلد ۵. انگلیسی ۲۱ جلد ۶. روسی ۲۰ جلد ۷. آلمانی ۷۵ جلد ۸. ایتالیایی ۱۷ جلد. فهرست کتب هر زبانی علی‌حده مرتب شده و کلیه کتب مزبوره را خود سبزی و در ردیف خود مرتب کرده‌ام. هر چند قوه یک نفر نادانی مانند بنده با همه بی‌اسیابی و موانع کثیره بیش از این نبوده، ولیک چون با قصد و نیتی خالص در این کار اقدام نمودم امید دارم خداوند موفق سازد آیندگان بتوانند این سرمایه زندگانی و ترقی مملکت را تکمیل فرمایند. اینک محض تسهیل امر، خاطر قارئین محترم را به مراتب ذیل متوجه می‌سازم:

۱. چون فعلاً بیش از آنچه در فوق ذکر شده، کتب موجود نبود، همین عده موجوده را به ترتیب حرف تهجی در محفظه و فهرست مرتب کرده و پایان هر حرفی را به این طریق (====) دو خط کشیده‌ام تا معلوم شود بعد چه‌ها خواهد بود. زیرا کتبی که بعد وارد و ثبت شود ترتیب حروف ثانی و ثالث هر کلمه‌ای با ثبت کتب سابق در ردیف یکدیگر واقع نخواهد شد. پس علی‌العجاله خواهنده کتاب باید به تمام اسامی در یک حرف رجوع کند تا بعد از تکمیل کتبه فهرستها از نو مرتب و به عده لازم چاپ و به طور سهولت اسباب آن فراهم شود.

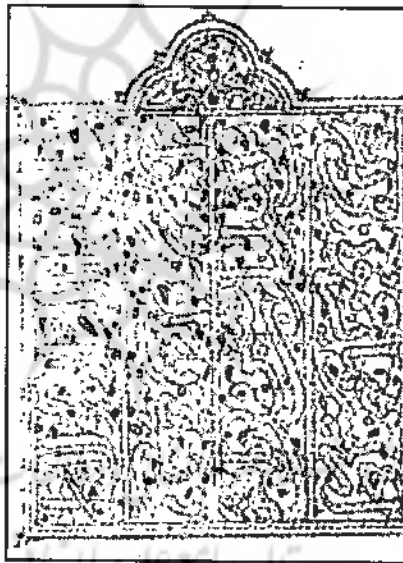
۲. کتب هر زبانی به دو قسم فهرست آن مرتب می‌شود: ۱) یافتن هر کتاب از روی حرف اول اسم مؤلف یا مصنف در محفظه ضبط شده ۲) یافتن هر کتابی به ترتیب از روی حرف اول مطلب آن (تبصره: کتبی که از روی اسم مؤلف یا مصنف باید یافت شود در رده حرف خود از روی دو قسم عدد نمره می‌توان پیدا کرد، اولاً نمره ردیف که با مرکب سیاه در دفتر فهرست و ظهر هر کتابی مطابق نوشته شده است و بدین ترتیب سهل‌تر می‌توان یافت. ثانیاً از روی نمره دفتر کل اناری که در فهرست و ظهر هر کتاب با مرکب قرمز نمره مطابق گذارده شد. در فهرستی که مطلب بر اسم مؤلف یا مصنف تقدم حاصل کرده است، اشاره به حرف و نمره بر وفق فهرست اسامی مؤلفین و مصنفین می‌شود. مثلاً کسی طالب خواندن تاریخ است ولی اسم مؤلف را نمی‌داند، لهذا به دفتر فهرست مطلب رجوع کرده حرف (تاء) و کلمه تاریخ را پیدا کرده به تمامی تواریخ و حیثیات آن از روی ترتیب فهرست نظر افکنده، هر کدام را طالب باشد به کتابدار اظهار می‌کند. کتابدار نمره و حرف را از روی حرف و نمره فهرست مؤلف در یافته بدون معطلی کتاب را در رده خود می‌بیند و می‌دهد. ولی نمره‌ای که در فهرست مطلب اشاره به فهرست مؤلفین یا مصنفین می‌شود نمره ردیف است نه نمره کل. زیرا نمره ردیف

مخصوص هر حرفی است که به هرجا منتهی شود، نمره ردیف آن حرف را حائز است، لکن نمره کل ربطی به حروف نداشته نمره‌ای است که از ابتدا ورود جلد اول کتاب به مجلس در دفتر کل اداره مباشرت ثبت شده و می‌شود.

۳. هر طالب مطالعه کتابی که بخواهد بداند کتابی را که او خواهان خواندن شده ایتایی است یا تقدیمی کسی، به داخل صفحه جلد کتاب رجوع کرده در آنجا ورقه چاپی نصب است که از هر حیث تمام کیفیات را معلوم می‌کند.

۴. علامت (ط) در بالای عدد، تاریخ طبع کتاب را می‌رساند.

۵. در آخرین فهرست بعد از حرف (Z) اوراق سفیدی است تا پس از این تاریخ هر توضیحاتی لازم باشد ناده شود. در انجام از همه واردین به این کتابخانه استدعا دارم از نواقص گذشته این خدمت صرف نظر نموده. در ازاء عیب‌جویی به تصحیح و تکمیل آن پردازند. و از پروردگار یکتا آبادانی ایران و شادمانی و کامرانی ایرانیان را درخواست دارم تا به

تأسیس و تشدید هرگونه اساس خیر ترقی بخش موفق شویم. فی آغاز نوروز برابر اول حمل قوی نیل ۱۳۳۱- برابر ۲۱ مارس ۱۹۱۳ و یازدهم آبان ماه یزدگردی ۱۲۸۲

کیخسرو شاهرخ پارسی

سیاس خدای که موفق شدم با تائیدات الهی و موفقیت و مساعدت تمام نمایندگان عظام دوره چهارم مقننه عمارت کتابخانه نیز به اهتمام و توسط خود در سنة تنگوز نیل ۱۳۰۲ ساخته و پرداخته شد.

کیخسرو شاهرخ

مقاله پانزدهم «بررسی تاریخی کتابخانه‌های ترکیه» است و مؤلف آن یفران کاکین و مترجم همکار فرزانه فرزین. در این مقاله پس از ذکر تاریخچه، گزارش‌های اصلاح کتابخانه‌های ترکیه و وضعیت آنها در عصر جمهوری آمده است.

عنوان مقاله شانزدهم «بازسازی گذشته و آینده کتابخانه‌ها در کامبوج» است که آن را مارگارت بیواتر تألیف کرده و عباس ابراهیمی در ترجمه آن همکاری داشته است.

در این مقاله پس از مقدمه که توضیحی است راجع به وضعیت جغرافیایی و اجتماعی و سیاسی کامبوج، تصویری از کتابخانه‌های این کشور ارائه می‌شود. این تصویر شامل شرح وضعیت چهار کتابخانه عمده این کشور است که عبارت است از: کتابخانه ملی کامبوج، کتابخانه هون سن (همان کتابخانه دانشگاه سلطنتی پنوم پن)، کتابخانه انستیتوی بودایی‌ها و کتابخانه مجمع ملی (همان کتابخانه مجلس شورای ملی کامبوج).

در انتهای مقدمه مقاله اشاره‌ای به «کتابخانه لذت مطالعه» شده که یک کتابخانه سیار در روستاهای کوچک بود و اساس کار آن ارائه خدمات به کودکان در باتامبانگ است؛ محلی که کتاب به وسیله موتور سیکلت از روستایی به روستای دیگر حمل می‌شود.

مقاله آخر این مجموعه «کتابخانه ملی چین به سوی قرن بیست و یکم» است. در این مقاله راجع به ایجاد منابع اطلاعاتی، بنای ماشینی (ساخت شبکه و تربیت کارمندان و آموزش مظافع) مطالبی ارائه گردیده است.

به نظر می‌رسد که این مقاله ترجمه باشد که البته به این موضوع اشاره‌ای نشده است. در صورتی که این مقاله تألیفی باشد سوآلی که مطرح می‌شود این است که چرا.

از ذکر منابع و مأخذ صرف نظر گردیده است؟ در پایان کتاب، نمایه مختصر و ناقصی گنجانده شده که شامل برخی کلید واژه‌ها و برخی از اعلام کتاب است.

در مجموع، این کتاب برای اهل تحقیق به ویژه آنان که با نگاهی به گذشته، بنای برنامه‌ریزی آینده کتابخانه‌های ایران را دارند می‌تواند مفید و قابل استفاده باشد. هر چند از جناب دکتر شعبانی انتظار می‌رفت دقایق مربوط به تألیف و تصحیح را بیشتر مرعی دارند.

پی نوشت:

۱. دانشنامه ادب فارسی، جلد دوم، ص ۳۰۰.
۲. تاریخ و فلسفه کتابداری، موکهرچی، ترجمه اسدالله آزاد. مشهد: آستان قدس رضوی، ص ۱۱.
۳. ریحانة الادب، ج ۸، ص ۱۰۵.
۴. حضرت. کسی را با احترام یاد کردن. در طبع قبلی به جای این کلمه در دو موضع سه نقطه آمده بود و در پاورقی تصریح شده بود: کذافی الاصل.